

Koning Leopold III in Irian Jaya

Mevrouw,
Dames en heren,

Honderd jaar geleden was kroonprins Leopold dertien en droomde van ontdekkingsreizen. Hij verslond Jules Verne en Joseph Conrad die in de tijd van zijn grootoom, Leopold II, als kapitein van een stoomboot op de Kongo naar het hart van de Afrikaanse duisternis was gevaren.

En er was dat andere boek dat pas verschenen was, *Two Years among the New-Guinea Cannibals* van de Britse natuurkundige met de vreemde naam Antwerp Edgar Pratt die naar Nieuw-Guinea was gereisd om zijn vlindercollectie uit te breiden. Het exotische eiland van vlinders en menseneters prikkelt de verbeelding en de prins zocht waar het lag op de grote globe in het bureau van zijn vader.

Albert was de eerste koning die naar Kongo ging. Twee keer zelfs, de tweede keer met zijn zoon. Die was al toen hij 18 was, bij zijn eerste grote reis naar Brazilië, geneigd om de begane paden te verlaten. Vijf jaar later doorkruist hij zeven maanden lang Belgisch Kongo. Begin de jaren '30 volgde een tweede reis van vier maanden. Hij leert lingala, praat met de mensen en is verontwaardigd over hun levensomstandigheden.

Tussen de twee Kongo expedities vertrekt hij in december 1928 met zijn jonge vrouw Astrid voor een lange reis naar Nederlands Indië, het huidige Indonesië. Hij waagt zich diep in amper bekend gebied, maakt lange voettochten, bezoekt een groot aantal eilanden en reist tot Vogelkop, het uiterste westen van Nieuw-Guinea waar hij contact zoekt met de Papoea's.

Nieuw-Guinea is na Groenland, het grootste eiland ter wereld. Het lijkt op een vogel, een bergland met besneeuwde toppen en bedekt met tropische wouden. De eerste bewoners kwamen 60.000 jaar geleden uit het westen. Door hun isolement ontstonden 800 talen, 15 procent van het wereldtotaal. Ze sterven snel uit, net als die van Amazonië waar 85 procent van de talen die er in 1500 werden gesproken intussen zijn verdwenen.

In 1511 werd Nieuw-Guinea ontdekt door de Portugezen. Twaalf jaar later volgden de eerste Nederlandse ontdekkingsreizigers. Pas in 1793 ondernamen Britse kolonisten een poging om er een nederzetting te stichten. Ze werden verdreven door de inheemse bevolking. Hetzelfde lot was de eerste Nederlandse nederzetting beschoren in 1836.

Toch waagden zich in de tweede helft van de 19de eeuw enkele natuurkundigen naar deze woonplaats van de fabelachtige paradijsvogels en onwezenlijk mooie vlinders waarbij de grootste ter wereld, de uiterst zeldzame, met uitsterven bedreigde vogelvlinder, een page, genoemd naar de Britse koningin Alexandra. Nieuw-Guinea heeft de grootste duif en de kleinste papegaai, het langste reptiel en de hoogste tropische boom. Het is omgeven door prachtige maar alweer afstervende koraalriffen.

Prins Leopold bleef een half jaar in Nederlands Indië, maakte veel foto's en verzamelde vlinders en andere dieren die hij schonk aan zijn reisgezel, directeur Van Straelen van het Koninklijk

Natuurhistorisch Museum. De wetenschappelijke resultaten van de expeditie beslaan zes volumes en beschrijven 400 nieuwe diersoorten.

Op die eerste reis volgde in 1932 een tweede naar Borneo. Het jaar daarop is hij opnieuw in Kongo en houdt hij voor de African Society in Londen een visionaire toespraak waarin hij het recht verwerpt om naar goeddunken in te grijpen op de natuur, zonder na te denken over de gevolgen. Hij noemt de vernietiging ervan een onherstelbaar verlies, omdat de mens het niet ongedaan kan maken.

‘De dwalingen in het verleden, zegt hij, kunnen een verontschuldiging vinden in de onwetendheid van onze voorouders over de gevolgen. Maar wijzelf zouden niet mogen rekenen op een dergelijk excuus vanwege onze nakomelingen.’ Die boodschap is 82 jaar later helaas brandend actueel.

In 1934 verongelukt zijn vader in Marche-les-Dames en werd Leopold op 32-jarige leeftijd onverwacht koning, het begin van een reeks tragische gebeurtenissen die een rem zetten op de ontdekkingsreiziger.

Pas na zijn troonsafstand in '51 hervat Leopold zijn verkenningen die een voortzetting zijn van zijn grote bekommernis. Wie mijn leeftijd heeft herinnert zich de foto's van de vorst met open hemd, een fototoestel om de hals in het Amazonegebied, en de film 'Vrijheren van het woud' na een bezoek aan de natuurreservaten van Belgisch Kongo. Leopold was intussen voorzitter van wetenschappelijke instellingen en commissies. Nadat hij in de jaren '50 en '60 de meest afgelegen plaatsen van Latijns Amerika had opgezocht, herontdekt hij in 1970 Indonesië. In '73, vierenzeventig jaar na zijn bezoek aan Vogelkop, is hij terug in Nieuw-Guinea. De koning is 71 intussen.

Nederlands Nieuw-Guinea was tien jaar tevoren de Indonesische provincie West Irian geworden. Ze had een week voor de afreis een nieuwe naam gekregen: Irian Jaya. Met dat toevoegsel was Irian, het 'land dat oprijst uit de zee', 'glorieus' geworden. Dat duurde tot het in 2000 'Papoea' werd. Ontoegankelijkheid en bevolking maar ook voortdurende naamsveranderingen zorgden ervoor dat dit reusachtige land van vlinders, casuarissen, boomkangoeroes, paradijsvogels en menseneters een blinde vlek bleef.

De berichten waren onheilspellend. Elf jaar voor de expeditie was Michael Rockefeller verdwenen, de 23-jarige zoon van Nelson Rockefeller. Een onderzoeksjournalist had geschreven dat hij vermoord en opgegeten was door de Asmat, het volk uit de titel van Paul Simpelaere's reisverslag. Dat illustreerde dat men in Nieuw-Guinea zonder aanzien des persoons kon belanden in de kookpot. Er was nog koppensnellerij en kannibalisme bij de Asmat en andere al dan niet bekende stammen die buiten de greep van de westerse beschaving waren gebleven.

Aan de expeditie ging op 8 juni '72, in de studie van notaris Simpelaere, de oprichting vooraf van het Leopold III Fonds voor Natuuronderzoek en Natuurbehoud dat 300 expedities buiten Europa mogelijk maakte. Irian Jaya was daarvan de eerste. Wijlen Paul Simpelaere, net als de koning een doorgewinterd reiziger, had Nieuw-Guinea en Kongo bezocht en coördineerde de expeditie. Verder telde ze acht wetenschappers uit zeven vakgebieden, een Fransman, vier Indonesiërs en drie Belgen die op het eiland elk hun weg gingen. Op de foto van een rustpauze heeft de koning een camera om de hals en een tweede om zijn schouder, een rasfotograaf.

Hij trok naar de Baliemvallei in het centraal bergmassief waar ook Rockefeller was geweest. Pas in 1938 was vanuit een vliegtuigje opgemerkt dat er mensen woonden. Dit gebied met de grootste

biodiversiteit ter wereld is het land van de Asmat die in de jaren volgend op het bezoek van de koning met pijl en boog vochten tegen de raketten, aanvalswapens en helikopters van de Indonesische overheid. Nog steeds is hun verzet niet gedoofd en voor Indonesische ambtenaren is deze reisbestemming van de vorst van een hoog ontwikkeld westers land, een verbanning naar het einde van de wereld. De laatste onverschrokken koningen van het steentijdperk kijken recht in de lens van Leopold en overstelpen ons met vragen.

De Belgische dynastie en de fotografie zijn in hetzelfde decennium geboren. Het nieuws over de ontdekking was amper bekend of koning Leopold I kreeg van de pioniers hun clichés. Albert en Elisabeth waren voortreffelijke fotografen. Hun zoon Leopold was een volbloed reporter.

Op zijn tiende verjaardag had hij van zijn moeder een eenvoudig toestel gekregen, een Kodak Bull's Eye 9x9 zonder focus, het populaire zwart lederen doosje. Op zijn 21ste staat hij ermee bij het pas geopende graf van Toetanchamon in Egypte. Twee jaar later neemt hij het mee naar Kongo. Dan begon de zoektocht naar de ideale camera. Bij elke foto noteert hij film, opening, snelheid en lens. Foto's en dia's die niet voldeden werden vernietigd.

Zijn totale productie moet enorm geweest zijn. De ordonnans die hem in '57 begeleidde in de Oostprovincie van Kongo vertelt dat de koning gemiddeld twee tot driehonderd foto's en dia's per dag maakte. Er kwamen speciale kasten in Argenteuil voor zijn verzameling. 63 jaar foto's en tientallen notitieboekjes.

Altijd hield hij een oog op het licht. Het licht in het oerwoud is niet ideaal, een foto kost er gemiddeld een half uur, zegt hij. Dat op bergtoppen, hij was alpinist net als zijn vader, treft hem door zijn transparantie. Hij heeft een voorliefde voor het grote water, de zee, brede rivieren en weidse vergezichten, maar ook voor bomen en planten en bovenal mensen.

Bewust van de snelle veranderingen in de moderne wereld, weet hij zich een van de laatste getuigen van traditionele levensvormen in een bedreigde flora en fauna. Hij fotografeert het verloren paradijs. Het is een queeste naar wat hij 'waarheden' noemt 'die diep in onszelf verborgen zijn en ons terugvoeren naar het gevoel van een geheime broederlijke identiteit van alle mensen, los van hun oorsprong, geloof en beschaving'.

Leopold was niet voor vormexperimenten. Voor hem ging niets boven de mooie foto. Hij zag in de fotografie een afwijzing van vernieuwing tegen elke prijs. Ze was voor hem de ideale uitdrukkingvorm omdat ze een universele taal spreekt. Hij noemt haar het Esperanto van de kunst. 'Het is de waarheid die ik zoek in de fotografie', zegt hij, 'de waarheid waar onze kunstenaars steeds meer vrijheid mee nemen.'

Tijdens zijn dertig jaar durende stilte fotografeert de koning een wereld die onherroepelijk zou verdwijnen. Dat was een welsprekende manier van zwijgen, een melancholische geste die wijst op de immanente catastrofe.

Een jaar na zijn dood in 1983 arriveerden de eerste toeristen in Irian Jaya. Jaarlijks zijn dat er intussen enkele duizenden. Hedendaagse foto's tonen de fataliteit die Leopold voorvoelde.

Het jaar na Irian Jaya ondernam de koning nog een expeditie naar de Andamaneilanden waar mens, flora en fauna met uitsterven bedreigd of al uitgestorven waren. Het orgelpunt van een leven als

ontdekkingsreiziger. Datzelfde jaar vult hij de beroemde vragenlijst in van Proust. Hij noemt geldzucht het toppunt van ellende en zijn moeder de heldin in zijn leven. In de geschiedenis zijn dat Alexander de Grote en de Pruisische natuurkundige en ontdekkingsreiziger Alexander von Humboldt. Het begin van het socialisme is de hervorming die hij meest bewondert en wat hij het meest verafschuwt is behalve ananas: leugen en schijnheiligheid.

Luiheid is zijn grootste gebrek, eerlijkheid zijn grootste deugd. Zijn lievelingsbezigheid is reizen buiten de platgetreden paden. Het liefst zou hij sedert enkele jaren wonen in een warm land. Zijn gemoedstoestand is ontgoocheld. Dat had allicht te maken met onze beschaving die hij arrogant vond. En met zijn voorgevoel, want elders zegt hij: 'Het ongebreideld kapitalisme, dat gepaard gaat met een extreem individualisme, zal ons ooit in een zware crisis storten'. Op wat hij graag was geweest antwoordt hij 'plantkundige'.

Wie reist als Leopold beleeft avonturen. Tijdens zijn reis als kroonprins naar Borneo trok hij na een bezoek aan de olievelden, met een gids naar een nabijgelegen woud om apen te gaan bekijken. 'Het was een verkoold bos en binnen de kortste keren hadden de takken mijn maagdelijk wit pak met zwarte strepen besmeurd zodat ik er uitzag als een tijger, vertelt Leopold. Onze tocht leidde ons ver weg en we verdwaalden.

Toen we plots op een open plek kwamen, zag ik een hut, die vermoedelijk door een Hollandse houtvester was bewoond. We hadden enorme dorst en waren uitgeput. Ik klopte langdurig op de deur. Ten slotte opende een man een raam en keek ons lang aan. Ik vertelde hem ons avontuur en vroeg hem wat te drinken, maar hij trok het luik dicht en ging weer slapen; hij was ervan overtuigd dat hij met bandieten te maken had!

Het was al helemaal nacht toen we het strand terugvonden waar een roeibootje en een matroos wachtten om ons terug te brengen naar de Sirius die zowat een kilometer verderop voor anker lag. De matroos had echter niet verwacht dat we zo laat zouden zijn en hij had geen lamp meegenomen. We voeren dus blindelings. Maar niet lang want we liepen vast op een klip. We stapten allemaal over boord en probeerden vruchteloos om ons vaarttuig weer vlot te trekken.

Inderdaad vruchteloos want in een oogwenk had het water zich helemaal teruggetrokken en stonden we zonder meer aan wal! We hadden geen andere keuze dan ter plaatse overnachten en wachten op de vloed van de volgende dag.' De rest van het verhaal is dat het drietal 's ochtends in de beste stemming terugvaarde naar het wachtende schip waar de matroos van de kapitein een uitbrander kreeg omdat hij zijn zaklamp was vergeten.

In Nieuw-Guinea werd Leopold bij het maken van een foto doorheen zijn broekspijp gebeten door een giftige duizendpoot die eerder een wandeling had gemaakt daaronder, op zijn blote been. Hij werd door Papoea's meegenomen naar een boom met honderden oorverdovend krijsende paradijsvogels, wijfjes die als bij toverslag zwegen toen een mannetje met zijn indrukwekkende veelkleurige staart verscheen, even voor de verzamelde dames fladderde en dan verder vloog, waarop het gekwetter meteen herbegon.

Een van zijn mooiste herinneringen was een dag aan twee meren. 'Het water was diepblauw en overall hing er nevel. Hier en daar zaten Papoea's te hengelen op zelfgebouwde vlotten. Ik ging op zoek naar de prieelvogel, die grote minnaar. Hij slooft zich dermate uit om het hof te maken dat hij

voor zijn uitverkorene niet alleen een nest bouwt, maar het, om haar te behagen, met bloemen versiert. Ik was de verbaasde getuige van zo'n heerlijk verleidingsritueel.'

Over Leopold III is het laatste woord niet gezegd. Het onderwerp van zijn grote zwijgen is dat van zijn foto's: de weerloze kwetsbaarheid.

Mevrouw,

het is welsprekend dat u, die zijn oogappel was en als geen ander vertrouwd is met het werk, de stem en het oog van uw vader, deze tentoonstelling wilt openen die men als een zelfportret kan zien.

Ik dank u.

Jef Lambrecht
Auteur en journalist